

ситуаціях. Також следует учитывать такие факторы, как позиция говорящего, политический контекст и время произнесения речи. Полученные данные позволяют сделать вывод относительно постоянства или изменчивости семантического, лексикологического и идеологического потенциала релевантных политических понятий.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Колшанский Г.В. Контекстная семантика / Геннадий Владимирович Колшанский. – М.: URSS, 2005. – 147 с.
2. Павлова Е.К. Лексические аспекты дисгармонии политического дискурса / Е. К. Павлова // Филологические науки, 2008. – № 1. – С. 85–93.
3. Busse D. Semantik / Dietrich Busse. – Paderborn: Fink, 2009. – 144 S.
4. Dudenverlag. Duden, das große Wörterbuch der deutschen Sprache. – 3., völlig neu bearb. und erw. Aufl. [Red. Bearb.: Scholze-Stubenrecht] / Dudenverlag. – Mannheim, Leipzig, Wien [etc]: Dudenverlag, 1999. – 10 Bände.
5. Felbick D. Schlagwörter der Nachkriegszeit / Dieter Felbick. – Berlin: de Gruyter, 2003. – 600 S.
6. Klein J. Kann man "Begriffe besetzen"? / Josef Klein // F. Liedtke, M. Wengeler, K. Böke (Hg.). Begriffe besetzen. – Wiesbaden: Westdeutscher Verlag, 1991. – S. 44–69.
7. Klein J. "Frame" als semantischer Theoriebegriff und als wissensdiagnostisches Instrumentarium / Josef Klein // I. Pohl (Hg.). Interdisziplinäre Semantik und Methodenpluralismus in der Semantikforschung. – Frankfurt am Main: Lang, 1999. – S. 157–183.
8. Klein J. Metaphertheorie und Frametheorie / Josef Klein // I. Pohl (Hg.). Prozesse der Bedeutungskonstruktion. – Frankfurt am Main: Lang, 2002. – S. 179–185.
9. Panagl O.; Stürmer H. (Hg.). Politische Konzepte und verbale Strategien / Oswald Panagl, Horst Stürmer. – Frankfurt am Main: Lang, 2002. – 343 S.
10. Patzelt W.J. Politiker und ihre Sprache / Werner J. Patzelt // A. Dörner, L. Vogt (Hg.). Sprache des Parlaments und Semiotik der Demokratie. – Berlin: de Gruyter, 1995. – S. 17–54.
11. Wagenknecht S. Freiheit statt Kapitalismus. – Frankfurt am Main: Eichborn, 2011. – 364 S.
12. Ziem A. Frames und sprachliches Wissen / Alexander Ziem. – Berlin: de Gruyter, 2008. – 485 S.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Дмитро Соколов – аспірант кафедри німецької мови Горлівського державного педагогічного інституту іноземних мов. *Наукові інтереси:* політична лінгвістика, семантика одиниць політичного вокабуляра, дискурсологія.

УПЛИВ КУЛЬТУРНОГО КОМПОНЕНТА НА ФОРМУВАННЯ НОВОГО КОНОТАТИВНОГО ЗНАЧЕННЯ ДІЄСЛОВА В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРНІЙ МОВІ

Алла СТАДНІЙ (Вінниця, Україна)

У статті розглянуто зв'язок мови й ментальності українців. Встановлено, що конотативне значення формується під впливом національно-культурної специфіки мови. Національна культура, світосприйняття впливають на виникнення й розуміння нових оцінно-конотативних значень дієслів у сучасній українській літературній мові.

Ключові слова: нове конотативне значення, дієслово, культурний компонент, етномаркована сема, лексема, денотативне значення, узуальне й оціночне значення, оцінність.

The relationship of the language and mentality of the Ukrainians is considered in this article. It is determined that connotative meaning is formed under the influence of the language national-cultural specificity. National culture and mentality influence the origin and understanding of the new value-connotative meanings of the verbs in modern Ukrainian literary language.

Key words: new connotative meaning, the verb, the cultural component, ethnomarked seme, lexeme, denotative meaning, uzual and occasional meanings, assessment.

Мова кожного народу відображає його історію, культуру, духовність, прагнення та характер всього народу. У мові концентруються елементи національної вдачі та національного характеру, що формувалися протягом століть.

До проблем духовного у мові мовознавці зверталися ще у XVIII столітті. Німецький філолог Вільгельм фон Гумбольдт вважав, що мова відображає народний дух, втілює народну енергію: „Мова – це не просто, як інколи вважають, відбиток ідей народу, оскільки багатство знаків не дає можливості виявити ніяких наявних окремо від неї ідей, мова – це об'єднана духовна енергія народу, що дивовижним чином закріплена у відповідних звуках і в цьому звуку та через взаємозв'язок своїх звуків зрозуміла всім мовцям, яка збуджує в них приблизно таку ж саму енергію” [3: 118].

Нові оцінно-конотативні значення дієслів відображають національно-культурні особливості народу та виникають під їхнім впливом.

Конотація – це семантична сутність узуального чи okazіонального характеру, яка входить у семантику слова і виражає емотивно-оцінне ставлення до дійсності. Конотативне значення – це нове вторинне значення, яке виникає в мовленні, а згодом засвоюється мовою.

У своїх роботах О. О. Потебня [8–9] досліджував прямі і зворотні зв'язки між семантикою слова, а також усі ореоли, його конотативні сенси, динамічні асоціації та соціокультурну реальність.

Національно-культурні компоненти семантики мовних одиниць пізніше досліджував український лінгвіст Іван Огієнко [6]. На початку 80-х років ХХ століття дослідники встановили зв'язок мови і ментальності, мови і культури [4]; довели, що культурний компонент впливає на конотацію слова [5]; визначили естетичну функцію національно-характеристичної лексики [7].

Метою дослідження є вплив культурного компонента на виникнення конотативних значень дієслів.

Для досягнення поставленої мети потрібно було розв'язати такі завдання: проаналізувати особливості вживання дієслів з новими конотативними значеннями; встановити оцінний потенціал дієслів з новими конотативними значеннями та з'ясувати ступінь впливу культурного компонента на конотацію дієслова.

Проблема дієслівних конотем може стати частиною комплексного дослідження присвяченого питанням унормування та стандартизації словникового складу.

Об'єктом дослідження є експресивно забарвлені дієслова, дібрані з газет “Україна молода” (УМ), “День” (Д), “Сільські вісті” (СВ), “Вечірній Київ” (ВК), “Молодь України” (МУ), “Голос України” (ГУ) та журналу “Політика і культура” (ПК).

Мова як етнокультурний феномен має кілька способів відображення дійсності: семантичний та синтаксичний. Пізнання неможливе без виникнення нових номінацій та позначення процесів, явищ, дій, адже своєрідність та національний характер культури відбивається у лексичному значенні слова. На думку А. Вежбицької, значення слів “відображають і передають спосіб життя та спосіб мислення, характерні для певного суспільства...” [1: 18].

Отже, у кожній мові важлива й цікава національно-культурна семантика слів, яка відображає звичаї, ідеали, цінності народу, наприклад, *мерезжити*, *вишивати* – традиційні види народного мистецтва українців. Денотативне значення дієслова *мерезжити* ‘робити мережку’ [2: 659], конотативне значення ‘поява сивого волосся у вигляді візерунка’ етномаркована сема ‘повага до людини похилого віку, до жінки-матері, бабусі, майстра’. Вісімдесят шосте літо *мерезжить* сивиною скроні Марії Матвіївни (ГУ, 20.05.2010). Денотативне значення лексеми *вишивати* ‘нашивати на тканину або шкіру візерунки нитками, бісером і т. ін.’ [2: 161], okazіонально-узуальне конотативне значення ‘ритмічно, вихиляючись, людина відбитками ніг наче створює візерунок, що нагадує процес вишивання’: *Хоча Могилевська й запалює нові зірки та дає їм уроки іміджу, проте й вона полюбляє „повишивати” в джинсах і без макіяжу* (УМ, 14.10.2010, 8); *Хоча, якщо бути точним, то у змальованому прикиді „вишивав” лише їхній Путін* (УМ, 15.03.2008, с. 1). У реченні *Навишивали депутати у проекті закону* (УМ, 21.04.2010, 4) лексема *навишивати* набула негативного okazіонального конотативного значення ‘недбало виконати роботу, припуститися помилок’.

Значення дієслова *квасити*, закріплене у словнику: „1. *перех.* Піддавати бродячому окислювати що-небудь поживне. 2. *перех., перен., розм., рідко.* Робити кого-небудь в’язником, кислим, незадоволеним. *Квасити губи* – виявляти незадоволення.” [2: 532]. На основі цього ‘робити кого-небудь в’язним’ виникло нове конотативне значення ‘жорстоко побити когось до крові, так, щоб людина обм’якла і стала схожою на квашену городину’: *Зате екстремістці ВР стало групове блокування парламентської трибуни та крісла Голови ВР. Нерідко навіть з бійками... Правда, як „квасять” один одного – закон мовчить* (СВ, 02.09.2010). Дієслово внаслідок метафоричного перенесення найменування набуло нового означення конотативного значення.

Конотативно марковані дієслова віддзеркалюють сприйняття, оцінку суспільних, політичних, економічних, культурних процесів, що відбуваються в українському суспільстві.

експресивними дієсловами *відскубти*, *перефарбуватися*, які аналізують діяльність парламенту, засуджено перехід народних обранців з однієї партії в іншу з корисливою метою: ... *під час „бойових дій” „Наша Україна” голосувала на підтримку прем'єра, але в мирний час” фракція „Регіони України” не відмовляла в задоволенні відскубти двох-трьох депутатів від НУ* (УМ, 10.07.2004, 10); *Перефарбуватися ще раз, якщо треба буде. Пішли на пенсію, та й то, схоже, ті, хто запасся новим місцем роботи. А кого все ж звільняють, той шукає чогось знову-таки керівного* (УМ, 09.09.2011, 4); *За словами представників місцевої громади, він (прим. авт. – голова селища О. В. Жеребцов) напрочуд швидко перефарбувався” в кольори провладної партії та почав бити у всі дзвони: мовляв, результати виборів підтасовані ...* (СВ, 03.02.2011, 1).

Оскільки кожна політична сила має свої кольори, то лексема *фарбуватися* набула нового конотативного значення ‘приналежність до певної політичної сили’: *„Мушу розчарувати: в Україні немає ані влади, ані опозиції. Є конкретні люди, які присвоюють певні ресурси. І в той колір вони фарбуються – немає значення”* (УМ, 19.07.2011, 7). Семантика конотативів *відскубти*, *перефарбуватися*, *фарбуватися* поєднує денотативний та конотативний макрокомпоненти, однак основне навантаження припадає на конотацію, яка передає емоційне ставлення суб'єкта до об'єкта оцінювання.

Окаціонально-узувальне дієслово *засівати* в сучасній українській літературній мові набуло конотативного значення ‘брати хабарі протягом тривалого часу’ після того, як відомий суддя В. Зварич так пояснив наявність великої суми грошей у робочому кабінеті, наприклад: *Касаційна скарга була щедро зрошена сльозами: як важко доводити очевидне, коли ти не „засіваси” суддівські кабінети доларами* (СВ, 20.03.2009, 5). Синонімічно вживається й лексема *наколядувати*, як-от: *Гайшник „наколядував” 35 тисяч гривень. Львівські правоохоронці викрили інспектора ДАІ, котрий привласнив більше 35 тисяч гривень, отриманих як штраф* (ГУ, 02.03.2011, 9); *Хабар – прерогатива привілейованих. Протягом минулого року столичні хабарники „наколядували” 17 мільйонів гривень* (ВК, 03.01.2009, 5).

На сторінках періодичних видань часто вживаною є експресивна лексема *прихватувати*, яка порушує словотвірну та фонетичну норми. На основі лексики *приватизувати* виникло конотативне значення ‘самовільно привласнити щось, вкрасти’, тому *приватизувати + хватати* з'явилася лексема *прихватувати*: *Приватизувати землю – „прихватувати” Україну, а скоріше, останнє недопродане багатство...* (Д, 24.02.2009, 5); *Бо ефективно привласнити, „прихватувати” завод – це одне, а ефективно ним керувати – зовсім інше* (Д, 13.02.2009, 9); *...він визнав недійсним, так само як і угоди купівлі-продажу квартир підприємствами, які їх „прихватували”* (УМ, 02.06.2005, 8); *Микола Азаров із сім'єю та групою товаришів „прихватували” гектар земельки на Південному березі Криму* (СВ, 21.04.2007, 2); *...автори сценаріїв мали нахабство не лише використати ідеї Бслоусової, а й „прихватували” більшість сюжетних ліній* (УМ, 01.04.2006, 13); *У Кувейті переконані: інструменти духового оркестру винесли ті ж самі злодії, що торік „прихватували” і картини* (УМ, 01.03.2011, 6).

На сучасному етапі розвитку української мови відбулися якісні зміни лексичних значень багатьох слів, активізувався процес експресивно-стилістичної переорієнтації лексем, наприклад, *батожити*, *віддуватися*, *квасити* тощо: *Уряд, проте, продовжує батожити Верховну Раду у доволі специфічний спосіб: один із міністрів і один із віце-прем'єрів уже об'єднали в змовники, чи Литвина і Кучму „з метою дискредитації нової влади”* (СВ, 19.07.2005, 2), пейоративне дієслово *батожити* утворилося від власне українського слова *батиг* – ‘прикріплений до держака мотузок або ремінець, яким поганяють тварин; канчук, пута’ [ВТС; 64], і вживається з етномаркованою архісемою ‘переслідувати’; *Зрештою, за всіх довелось віддуватися явно розгубленому й збентеженому майже порожнім залом Безсмертному...* (УМ, 15.07.2005, 4), конотативне дієслово *віддуватися* – внаслідок модифікації архісеми ‘сильно дуги’ з'явилася нова емоційно-експресивна сема ‘серйозно відповідати за певні дії, вчинки’.

Конотативна культурологічна дієслівна лексика містить оцінку, яка виступає виявом ставлення до навколишнього світу. Індивідуальна оцінка переходить у загальномовну експресію, що характеризується такою шкалою оцінності:

- негативною: *рохкати* – ‘поширення грипу АНІN1’; *жнивувати* – ‘збагачуватися’; *кувати* – ‘швидко й легко отримувати гроші, не докладаючи зусиль; *перебігти* – ‘швидко прийняти закони’: Так званий „свинячий грип” потроху „рохкає” і починає давати про себе знати вже й на території Донеччини. Першим серед „потерпілих” опинився приморський Маріуполь (УМ, 06.06.2009, 3); Ще хліб не вродив, а дехто вже й „жнивує” (ГУ, 15.03.2011, 12); Хтось прочитас і скаже: нічогесенька ідилія! Бач, додумалися „кувати” грошима на рівному місці. Дій собі худібку і загрибай мільйони (СВ, 02.07.2010, 5); За три з половиною години ранкового засідання в середу депутати аврально „перебігли” близько двох десятків законопроектів (СВ, 20.03.2009, 1);

- негативно-позитивною: наприклад, *присісти* – ‘почати щось досліджувати’; негативно забарвлення надає сема ‘невчасно’; лексема *посидіти* набула нового значення ‘відзначати щось, святкувати’, оскільки українцям притаманна гостинність, негативну оцінку зумовлює сема ‘святкувати іноді з алкогольними напоями’: Незабаром виповниться рік його перебування на посаді, але тільки зараз він „присів” на тему, котра здатна благотворно вплинути на його рейтинг – це боротьба з винуватцями продовольчої кризи (ПІК, №34-35, 2003, 10); Колись ми ставили на дачі двері й трошки перед тим „посиділи” (ГУ, 14.01.2011, 6);

- позитивною: *кобзарювати* – ‘виступати з концертами в різних містах’; *крутити* (романи) – ‘зустрічатися’; *помережити* – ‘багато їздити, подорожувати’; *мовчати* (про руки) – ‘відпочивати, перебувати у спокійному стані’; *випогодитися* – ‘повеселішатися’: Японський бандурист кобзарює Україною (МУ, 21.01.2011, 1); Незірковість дружини зовсім не бентежить Демона, бо раніше він уже „крутив” роман із актрисами Мінні Драйвер, Вайноною Райдер... (УМ, 13.12.2005, 16); Мабуть, у дитячих генах озвалися оті дорослі відрядження, якими помережила Україну за багато літ роботи в „Молоді України”, „Демократичній Україні” Лариса Остролицька... (ВК, 17.03.2004, 10); У Марії Матвієвич була нелегка молодість, бо довелося багато пережити: голодомор, війну... А потім, після вічної роботи в колгоспі. Та й удома роботи не бракувало. Натруджені руки мовчать на колінах, вузлуваті пальці виказують, як тяжко ті руки працювали, скільки вони переробили всього за свій вік... (ГУ, 20.05.2011, 9); Вона (прим. авт. – дівчина) прямувала назустріч, як вустах її грала осяйно-промениста і сповнена якоїсь особливої ніжності усмішка. Й від того і мені раптом стало сонячно на душі, навіть думки враз „випогодилися” на весняній зарі... (СВ, 04.03.2011, 6);

- позитивно-негативною: *косити* – ‘наслідувати когось’; *чаклувати* – ‘робити щось’; *жнивувати* – ‘збагачуватися’: ...сама ж панна Чаплін наполегливо „косила” в пріснопам’ятний „п’ятий елемент”... (ПІК, №16-17, 2003, 62); Тему євроінтеграції, до якої ще напередодні „промацував” міністр закордонних справ Борис Тарасюк... (УМ, 13.07.2004, 2); ...а сама лідер БЮТ (Юлія Тимошенко) заходила старанно чаклувати над своїм рейтингом (ПІК, №1, 2004, 9); Зимовий день рік годує. На Верховині „жнивують” у сім’ї студінь (Д, 28.01.2009, 6). Експресивність більшості дієслів ґрунтується на основі семантичної ‘інтенсивності’, яка характеризує предмет думки з погляду сили чи повноти вияву ознаки.

Отже, конотативно марковані лексеми функціонують із метою надання певного журнальному тексту певної експресивності, оригінальності, новизни. Конотативні компоненти дієслів характеризуються етномаркованістю. Національно-культурний компонент впливає на формування конотативного значення дієслова та відображає менталітет українців.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Вежицкая А. Понимание культуры через посредство ключевых слов / А. Вежицкая; пер. с англ. А. Д. Шмелева. – М.: Языки современ. культуры, 2001. – 288 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / В. Т. Бусел; за ред. В. Т. Бусела. – К., Ірпінь: Перун, 2009. – 1736 с.
3. Гумбольдт В. Язык и философия культуры: пер. с нем. / В. Гумбольдт; сост., общ. ред. и ст. А.В. Гумбольдт, Г.В. Рамишвили. – М.: Прогресс, 1985. – 452 с.

4. Кісь Р. Мова, думка і культурна реальність: (від Олександра Потебні до гіпотези мовн. релятивізму) / Р. Кісь. – Л.: Інститут мовознавства, 2002. – 304 с.
5. Николаева Н. С. Культурный компонент в системе коннотации слова / Н. С. Николаева, А. В. Спасов. // И. Говердовский // Язык и культура: первая Междунар. конф.: материалы. – К., 1992. – С. 64–65.
6. Огієнко І. І. Історія української літературної мови / І. І. Огієнко. – К.: Либідь, 1995. – 296 с.
7. Пилинський М. М. Мовна норма і стиль / М. М. Пилинський. – К.: Наук. думка, 1976. – 288 с.
8. Потебня А. А. Из записок по русской грамматике. / А. А. Потебня. – М.: Просвещение, 1985. – 319 с.
9. Потебня А. А. Мысль и язык / А. А. Потебня. – К.: Синто, 1993. – 191 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Алла Стадній – викладач кафедри мовознавства Вінницького національного технічного університету.

Наукові інтереси: лексикологія, семасіологія, етнолінгвістика, психолінгвістика.

ЛЕКСИЧЕСКИЕ СРЕДСТВА ВЫРАЖЕНИЯ ПОНЯТИЙ «ИДЕЯ», «ПРОБЛЕМА» В ЭВРИСТИЧЕСКОМ ПРОЦЕССЕ РЕШЕНИЯ ЗАДАЧ (НА МАТЕРИАЛЕ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА)

Раиса СТЕВАНОВИЧ (Николаев, Украина)

В даній статті аналізуються лінгвістичні засоби, які використовуються для опису понять «ідея» та «проблема» в евристичній мисленнєвій діяльності на основі чотирьох етапів творчого процесу. Виявлено, що для опису понять «ідея» та «проблема» використовувались здебільшого дієслова та прикметники, а також метафоричні засоби.

Ключові слова: евристична мисленнєва діяльність, лінгвістичні засоби, поняття «ідея» та «проблема».

The given article presents the analysis of the linguistic means used to describe the concepts "idea" and "problem" in a heuristic mental activity based on four stages of a creative process. It was found out that mostly verbs and adjectives as well as the metaphoric means are used to describe the concepts "idea" and "problem".

Key words: creative process, idea, problem, heuristic mental activity.

В настоящее время в связи с ускорением научно-технического процесса широкое применение получила эвристика – наука о творческом мышлении. Эвристика изучает оценочный потенциал творческой личности, ее психологические параметры. Личность творческого-творца стоит в центре проблем эвристики как науки. Но эвристика включает и сам процесс творческой деятельности, неразрывно связанный с личностью ученого. Эвристика разработала алгоритм научного творчества, выражающийся в стадийности творческого процесса. Связь эвристики с творческой деятельностью человека отмечает американский математик Д. Пойа: «Современная эвристика ... стремится постичь процесс решения проблем, особенно те мыслительные операции, которые оказываются полезными в этом процессе» [3: 181]. Эвристика была охарактеризована в общих чертах рядом авторов, в том числе и знаменитым греческим математиком Лаппом, жившим в III в. н. э. Им была написана книга «Сокровищница анализа» (или «Искусство решать задачи»). Пойа переводит это название как «эвристика» [4: 279].

Творческий процесс, его таинственность, загадочность научных открытий давно привлекает внимание исследователей. Творческий процесс не представляет собой мгновенное образование, он отличается определенной организацией, которая дифференцирована во времени (стадии творческого процесса). Каждая стадия представляет собой шаг в достижении определенной цели. «Сделать открытие – весьма сложный и длительный процесс, протекающий во времени и имеющий различные фазы (или стадии) своего развития» [2: 58]. Многие ученые по-разному определяют творческий процесс, но все же приходят к выводу, что любой творческий процесс проходит четыре стадии: 1. «подготовительная стадия» – *preparation stage*; 2. «инкубационный период» – *incubation stage*; 3. «инсайт-озарение» – *insight*; 4. «проверка истинности» – *verification stage* [6: 11].

В данной статье представлен обширный лингвистический анализ объективации понятий «идея» и «проблема», которые являются ключевыми в процессе творческого решения задач. Данное исследование основано на материале из английской и американской литературы, связанной с научным творчеством.